

สถาบัน THE BEST CENTER

2145/7 ซ.รามคำแหง 43/1 อ.รามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

โทร. 0-2318-6868, 0-2314-1492 โทรสาร 0-2718-6274

คุณภาพทางวิชาการต่อมามี 1

www.thebestcenter.com; f www.facebook.com/bestcentergroup

คู่มือเตรียมสอบ

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

๒ เจ้าพนักงาน ๒

พัฒนาสังคม

ปฏิบัติงาน

ใช้ได้ทั้งส่วนกลางและภูมิภาค และจังหวัดชายแดนใต้

ประกอบด้วย

ใหม่ปี 2561

1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานพัฒนาสังคมและการจัดสวัสดิการสังคมของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ
2. พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2545 และฉบับเพิ่มเติม พ.ศ. 2550
3. พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557
4. พระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พ.ศ. 2559
5. พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511
6. ความรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560
7. ความรู้เกี่ยวกับระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ. 2526 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

เปิดติวครบวงจร ทุกหน่วยงานสอบ และติวทางไปรษณีย์
ติดต่อ 02-3186868, 02-3141492

ศูนย์รวมคู่มือเตรียมสอบและแนวข้อสอบ มีวางจำหน่ายตามศูนย์หนังสือทั่วประเทศ
หรือ www.thebestcenter.com

E-book download ติดต่อไลน์ Id Line : @thebestcenter

260.-

คำนำ

คู่มือเตรียมสอบ สำหรับตำแหน่ง เจ้าพนักงานพัฒนาสังคมปฏิบัติงาน กรมพัฒนาสังคม และสวัสดิการ เล่มนี้ โดยทางสถาบัน THE BEST CENTER และคณะได้เรียบเรียงขึ้น เพื่อให้ ผู้สมัครสอบใช้สำหรับเตรียมตัวสอบในการสอบแข่งขันฯ ในครั้งนี้

ดังนั้นทางสถาบัน THE BEST CENTER ได้เล็งเห็นความสำคัญจึงได้จัดทำหนังสือเล่มนี้ ขึ้นมา ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับการเนื้อหา พ.ร.บ. ระเบียบและเจาะแนวข้อสอบเพื่อให้ผู้ที่สอบ ได้เตรียมตัวอ่านล่วงหน้า มีความพร้อมในการทำข้อสอบ

ท้ายนี้ คณะผู้จัดทำขอขอบคุณทางสถาบัน THE BEST CENTER ที่ได้ให้การสนับสนุน และมีส่วนร่วมในการจัดทำต้นฉบับนี้ ทำให้หนังสือเล่มนี้สามารถสำเร็จขึ้นมาเป็นเล่มได้ พร้อมกันนี้ คณะผู้จัดทำขออ้อมรับข้อบกพร่องใด ๆ อันเกิดขึ้นและยินดีรับฟังความคิดเห็นจากทุก ๆ ท่าน เพื่อที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

THE BEST CENTER
เดอะเบสท์ เซ็นเตอร์

ขอให้โชคดีในการสอบทุกท่าน
ฝ่ายวิชาการ
สถาบัน The Best Center
www.thebestcenter.com

สารบัญ

➤ ประวัติความเป็นมา การกิจ วิสัยทัศน์ พันธกิจ ค่านิยม ประเด็นยุทธศาสตร์	1
➤ งานพัฒนาสังคมและการจัดสวัสดิการสังคม	5
➤ แนวคิดการพัฒนาสังคม	13
➤ สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม	33
➤ พ.ร.บ. ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 และฉบับเพิ่มเติม พ.ศ. 2550	63
★ แนวข้อสอบ พ.ร.บ. ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 และฉบับเพิ่มเติม พ.ศ. 2550	80
➤ พ.ร.บ.การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557	87
★ แนวข้อสอบ พ.ร.บ. การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557	95
➤ พ.ร.บ.ควบคุมการขอทานพ.ศ. 2559	100
★ แนวข้อสอบ พ.ร.บ. ควบคุมการขอทานพ.ศ. 2559	106
➤ พ.ร.บ.จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511	111
★ แนวข้อสอบ พ.ร.บ. จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511	119
➤ พระราชบัญญัติการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560	123
★ เจาะข้อสอบ พ.ร.บ.การจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560	164
★ เจาะข้อสอบ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ.2526	
และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2548 ชุดที่ 1.	175
★ เจาะข้อสอบ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ.2526	
และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2548 ชุดที่ 2.	204
★ แนวข้อสอบ เจ้าพนักงานพัฒนาสังคม ชุดที่ 1.	228
★ แนวข้อสอบ เจ้าพนักงานพัฒนาสังคม ชุดที่ 2.	242
★ เจาะข้อสอบเหตุการณ์ปัจจุบัน การเมือง เศรษฐกิจ สังคม	248

➤ ประวัติความเป็นมา

สืบเนื่องจากมติคณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบแผนปฏิรูประบบบริหารภาครัฐ ภายใต้กรอบระบบบริหารจัดการ ภาครัฐแนวใหม่เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2542 โดยให้ส่วนราชการปฏิรูประบบบริหารภาครัฐใน 5 ด้าน คือ

- แผนปรับเปลี่ยนบทบาท ภารกิจ และวิธีบริหารงานของภาครัฐ
- แผนปรับเปลี่ยนระบบงบประมาณเป็นแบบมุ่งเน้นผลงาน
- แผนปรับเปลี่ยนระบบบริหารบุคคล
- แผนปรับเปลี่ยนกฎหมาย
- แผนปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและค่านิยม (การประศาสน์การ พ.ศ. 2545)

ประกอบกับการเข้าบริหารราชการแผ่นดินของ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใสของหน่วยงานภาครัฐ และก่อให้เกิด ประโยชน์สูงสุดของประชาชนทำให้เกิดการปรับเปลี่ยน โครงสร้าง บทบาทภารกิจของภาครัฐ เพื่อให้สอดคล้องกับ สถานการณ์ในปัจจุบัน สามารถตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ กรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งเป็นส่วนราชการที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกับประชาชนตั้งแต่เกิดจนชราภาพและตาย โดยดำเนินการจัด สวัสดิการสังคม ให้การสงเคราะห์ พิ้นฟูคุ้มครองป้องกัน และพัฒนากลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุ คนพิการและทุพพลภาพ คนไร้ที่พึ่ง เร่ร่อน ขอดานสตรี ครอบครัว ผู้ประสบภัย และผู้ประสบปัญหาสังคมอื่น การสงเคราะห์และพัฒนาชาวเขา สมาชิกนิคมสร้างตนเอง ตลอดจนส่งเสริมและ สนับสนุนการดำเนินงานสังคม สงเคราะห์ ของภาคเอกชน และภาคประชาชน จึงได้มีการปรับองค์กร ครั้งใหญ่ตามแผนปฏิรูประบบบริหารภาครัฐ ไปสังกัดกระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 ซึ่งกำหนดหน้าที่ของกระทรวงการ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ คือ การพัฒนาสังคม การสร้างความเป็นธรรม และความเสมอภาคใน สังคม การส่งเสริมคุณภาพชีวิต และความมั่นคงในชีวิต สถาบันครอบครัวและชุมชน ซึ่งเป็นการดำเนินงานกับ กลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนทั้งประเทศ และได้จัดตั้งส่วนราชการกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการขึ้น เพื่อ รับผิดชอบภารกิจของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และกรมการเร่งรัดพัฒนา ชนบท กระทรวงมหาดไทย เฉพาะในส่วนงาน ส่งเสริมอาชีพและรายได้ โดยมีภารกิจ ตามกฎกระทรวงแบ่ง ส่วนราชการกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2545 คือ ให้บริการสวัสดิการสังคม การสังคมสงเคราะห์แก่ผู้ด้อยโอกาส ผู้ยากไร้ คนไร้ที่พึ่ง ผู้ประสบปัญหาทาง สังคม โดยการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาในรูปแบบของสถานสงเคราะห์ และการประสานงานส่งต่อหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนและท้องถิ่นจัดสวัสดิการสังคม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายที่มี ปัญหาทางสังคมสามารถดำรงชีวิต และพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี และมีส่วนราชการในสังกัด คือ กองกลาง สำนักบริการสวัสดิการสังคม สำนักป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าหญิงและเด็ก และสำนักงาน ส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12

ปี 2558 กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างการแบ่งส่วนราชการ

โดยประกาศใช้ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 14) พ.ศ. 2558 เมื่อ วันที่ 5 มีนาคม 2558 มีผลบังคับใช้ในวันที่ 6 มีนาคม 2558 เป็นต้นไป โดยเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ฯ ฉบับนี้

เนื่องจากการจัดโครงสร้างส่วนราชการของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่ผ่านมา ได้แยกงานด้านนโยบายด้านวิชาการ และด้านการปฏิบัติ ในแต่ละกลุ่มเป้าหมายออกจากกัน ทำให้เกิดปัญหาความซับซ้อนในการปฏิบัติงาน และส่งผลกระทบต่อกรการให้บริการประชาชน จึงสมควรปรับปรุงโครงสร้างของส่วนราชการขึ้นใหม่ โดยรวมงานด้านนโยบาย ด้านวิชาการ และด้านการปฏิบัติของกลุ่มเป้าหมายเดียวให้อยู่ในส่วนราชการเดียวกัน เพื่อให้สามารถกำหนดเป้าหมายและทิศทางการปฏิบัติงานของส่วนราชการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและลดการทำงานที่ซ้ำซ้อน รวมทั้งเป็นการประหยัดทรัพยากรภาครัฐให้มากยิ่งขึ้น

➤ วิสัยทัศน์ (Vision)

“กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงสวัสดิการพื้นฐาน พัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง”

➤ พันธกิจ (Mission)

1. พัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบาย กลไก ระบบสวัสดิการและการจัดบริการเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น
2. เสริมพลังทางสังคมให้แก่ภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน เพื่อการมีส่วนร่วมเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการและพัฒนาสังคม
3. พัฒนาระบบงานและการจัดการองค์กรเพื่อการบริหารนโยบายและการบริการที่มีประสิทธิภาพตามกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคง ของ มนุษย์ พ.ศ. 2558 ระบุให้กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ มีภารกิจ อำนาจหน้าที่ และ โครงสร้าง ดังนี้

➤ ภารกิจ

การจัดสวัสดิการสังคม การสังคมสงเคราะห์ การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ และการให้บริการสวัสดิการสังคมแก่คนไร้ที่พึ่ง ผู้ทำการขอทาน สมาชิกนิคมสร้างตนเอง ราษฎรบนพื้นที่สูง และกลุ่มเป้าหมายพิเศษ รวมถึงการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาสังคมและการจัดสวัสดิการสังคม โดยการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และการจัดกิจกรรมตามโครงการพิเศษ

➤ อำนาจหน้าที่

1. จัดทำและเสนอแนะนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงานด้านการพัฒนาสังคม และการจัดสวัสดิการสังคม

2. พัฒนาระบบ รูปแบบ มาตรการ และวิธีการในการพัฒนาสังคม การจัดสวัสดิการสังคม และการสังคมสงเคราะห์ ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน

3. เป็นศูนย์กลางในการประสานงานกับองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับทุกภาคส่วน

4. พัฒนาสังคม จัดบริการสวัสดิการสังคม การสังคมสงเคราะห์ การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิแก่คนไร้ที่พึ่ง ผู้ทำการขอทาน สมาชิกนิคมสร้างตนเอง ราษฎรบนพื้นที่สูง และกลุ่มเป้าหมายพิเศษ

5. บริหารจัดการและพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการพัฒนาสังคมและการจัดสวัสดิการสังคมในความรับผิดชอบของกรม

6. ดำเนินกิจกรรมตาม โครงการตามพระราชดำริ โครงการตามพระราชประสงค์ โครงการพระดำริ และโครงการอื่นที่ได้รับมอบหมาย

7. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมหรือตามที่รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

➤ ยุทธศาสตร์กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบาย กลไกและระบบสวัสดิการสังคมและการพัฒนาสังคม กลยุทธ์การดำเนินงาน

1. ผลักดันและขับเคลื่อน นโยบายสวัสดิการสังคมและการพัฒนาสังคม

2. สร้างความเข้าใจและความร่วมมือในการขับเคลื่อน นโยบายสวัสดิการสังคมและการพัฒนาสังคม

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ยกระดับคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างขีดความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย กลยุทธ์การดำเนินงาน

1. พัฒนาศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย

2. สร้างและยกระดับมาตรฐานบริการในสถาบัน

3. เสริมสร้างทัศนคติที่ถูกต้องของสังคมต่อกลุ่มเป้าหมาย

4. สร้างและพัฒนากลไกการสร้างความมั่นคงทางสังคมในระดับพื้นที่

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริม สนับสนุนทุกภาคส่วนให้เกิดพลังขับเคลื่อนการจัดสวัสดิการสังคมและพัฒนาสังคมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่

กลยุทธ์การดำเนินงาน

1. การมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการและพัฒนาสังคม

2. สร้างและพัฒนากลไกบูรณาการการจัดสวัสดิการสังคมและพัฒนาสังคม

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 เสริมสร้างขีดความสามารถองค์กร เพื่อการบริหารนโยบายและการบริการ กลยุทธ์การดำเนินงาน

1. เสริมสร้างการพัฒนาคนเพื่อพัฒนา (SMART 4.5)

2. สารสนเทศและการสื่อสารพร้อมสนับสนุนงานนโยบาย การจัดการ และการบริหาร

งานพัฒนาสังคมและการจัดสวัสดิการสังคม

➤ ขอบเขตของการพัฒนาสังคม

การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสังคมล้วนเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างสังคม (social structure) ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสังคม จึงจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ขอบเขตของการพัฒนาที่เกิดขึ้น

➤ ประเภทของสังคม

หากเราพิจารณาสังคมตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกหรือนิสัยใจคอของคนในสังคม นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน เฟอร์ดินานด์ ทอนนี (Ferdinand Tonnies, n.d. อ้างอิงจาก พวงเพชร สุรัตน์วิกุล และเฉลิมมาลย์ ราชภัฏชารักษ์, บก. (2545: 68) ได้แบ่งสังคมออกเป็น 2 แบบ คือ

1. สังคมแบบปฐมภูมิ (gemeinschaft) เป็นสังคมที่สมาชิกมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ทำการเกษตร จับปลา ล่าสัตว์ มักอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน สมาชิกรู้จักกันอย่างทั่วถึง และมีความสัมพันธ์กันแบบพี่น้อง สมาชิกในสังคมจะมีฐานความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ยึดถือจารีตประเพณีเป็นแนวทางในการติดต่อสัมพันธ์และประกอบกิจกรรมต่าง ๆ หรืออีกชื่อหนึ่งคือสังคมชนบท หรือสังคมประเพณีนั่นเอง

2. สังคมแบบทุติยภูมิ (gesellschaft) เป็นสังคมแบบชาวเมือง คือ สมาชิกมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันตามความสามารถหรือตามความถนัดของแต่ละคน มีการแบ่งงานกันทำ สมาชิกในสังคมจะติดต่อสัมพันธ์กันอย่างผิวเผินตามตำแหน่งหน้าที่การงาน โดยมีผลประโยชน์เป็นแรงจูงใจ มีการสร้างกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ข้อตกลง หรือกฎหมายขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกอย่างเป็นทางการ

➤ โครงสร้างสังคม (social structure)

เมื่อเราทราบถึงประเภทของสังคมในเบื้องต้นแล้ว ต่อไปเป็นการทำความเข้าใจถึงโครงสร้างสังคม (social structure) ทั้งนี้ สตีญญา สตีญญาวิวัฒน์ (2551: 9-10) ได้ให้ความหมายของโครงสร้างสังคม (social structure) ว่าหมายถึง องค์ประกอบของสังคมตามรูปแบบวัฒนธรรมที่สืบต่อกันได้กับ โครงสร้างบ้านคือ องค์ประกอบตามแบบแปลนบ้าน สังคมก็มีวัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงและยึดเหนี่ยวส่วนต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน ซึ่งโครงสร้างสังคมของแต่ละสังคมมนุษย์ สตีญญา สตีญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวว่าจะประกอบไปด้วย องค์การสังคม (social organization) และสถาบันสังคม (social institution)

1. องค์การสังคม (social organization)

สตีญญา สตีญญาวิวัฒน์ (2551: 10) ได้ให้ความหมายของ social organization ว่าหมายถึง “องค์การสังคม” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมที่เป็นกลุ่มคนประเภทต่าง ๆ และมีหน้าที่ต่างกัน ในขณะที่ พวงเพชร สุรัตน์วิกุล และเฉลิมมาลย์ ราชภัฏชารักษ์, บก. (2545: 71) ได้ให้ความหมายของ social organization ในความหมายที่ใกล้เคียงกันคือ “การจัดระเบียบสังคม” เป็นกฎเกณฑ์ หรือระเบียบแบบแผนทั้งหลาย ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างบุคคลและกลุ่ม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานต่อการดำรงอยู่ของสังคมทุกสังคม ซึ่งองค์การสังคมประกอบไปด้วย

1.1 ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) หมายถึง การที่มีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีการกระทำต่อกัน โดยมีระยะเวลาอันพอสมควร

1.2 หน้าที่ (function) องค์การแต่ละองค์การมีหน้าที่ที่จะต้องทำอย่างหนึ่งอย่างใด

1.3 แบบแผนพฤติกรรม (pattern of behavior) ได้แก่ ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ อันเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมและสังคม

2. สถาบันสังคม (social institution)

สถาบันสังคม หมายถึง ส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมที่เป็นกฎระเบียบของสังคมสำหรับสมาชิกในสังคมที่ควรปฏิบัติตาม กฎระเบียบเหล่านี้ประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม สำหรับความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม และอุดมการณ์นั้น จัดว่าเป็นแบบแผนในการคิด (pattern of thinking) ส่วนบรรทัดฐานทางสังคมจัดว่าเป็นแบบแผนในการกระทำ (pattern of action) บรรทัดฐานทางสังคม (norms) หมายถึง แนวทางในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมเป็นกฎ กติกา และมารยาทในการอยู่ร่วมกันในสังคม บรรทัดฐานเป็นระบบสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งที่คนในสังคมกำหนดขึ้นและรับรู้ร่วมกัน บุคคลจะปฏิเสธที่จะไม่รับรู้บรรทัดฐานของสังคมไม่ได้ บรรทัดฐานนอกจากช่วยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมแล้วยังช่วยให้บุคคลตัดสินใจประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ บรรทัดฐานมีลักษณะเป็นนามธรรม มองไม่เห็น แต่สามารถรับรู้ถึงการมีอยู่ด้วยสังคมที่มีปฏิริยาตอบโต้หรือลงโทษผู้ฝ่าฝืน (พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล และเฉลิมมาลัย ราชภัฏนันทารักษ์, บก. (2545: 72-73) ประเภทของบรรทัดฐานทางสังคมยังสามารถแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) วิถีประชา หมายถึง แนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ การพูด การกิน การแต่งกาย การทักทาย เป็นต้น ที่ปฏิบัติกันมาจนไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่มีมานานแล้ว หากฝ่าฝืนอาจถูกลงโทษด้วยการนิทาหัวเราะเยาะเย้ย หรือการตำหนิตืดเย็น (2) จารีต เป็นกฎของสังคมที่กำหนดว่า การกระทำใดถูก การกระทำใดผิด การกระทำใดเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว เป็นกฎเกณฑ์ และข้อห้ามที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคม การฝ่าฝืนจารีตมีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมโดยรวม โดยเฉพาะกระทบต่อความเชื่อทางศีลธรรมของคนทั่วไป ผู้ฝ่าฝืนจะถูกลงโทษอย่างรุนแรงจากสมาชิกของสังคม (3) กฎหมาย เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่เขียนไว้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนอย่างเป็นทางการ มีองค์กรเฉพาะที่ทำหน้าที่คอยบังคับควบคุมสมาชิกให้ปฏิบัติตาม เป็นองค์กรของรัฐซึ่งประกอบด้วย ตำรวจ อัยการ ศาล กรมราชทัณฑ์ ซึ่งเรียกว่ากระบวนการยุติธรรม หากผู้ใดละเมิด หรือฝ่าฝืนจะถูกลงโทษตามที่ได้กำหนดไว้แตกต่างกันไปตามความรุนแรงของการกระทำนั้น ๆ

สถาบันทางสังคมยังมีองค์ประกอบอีก 3 ประการคือ

1. ตำแหน่งทางสังคมหรือสถานภาพ (status) หมายถึง ตำแหน่งหรือฐานะที่ได้จากเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสังคม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะตัวบุคคล ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างไปจากผู้อื่น สถานภาพ มี 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) สถานภาพโดยกำเนิด (ascribed status) เป็นสถานภาพที่บุคคลได้รับโดยอัตโนมัติ ไม่มีสิทธิ์เลือกเป็นอย่างอื่น เพราะเป็นสถานภาพที่สังคมกำหนดไว้ให้แล้ว (2) สถานภาพโดยความสามารถ (achieved

status) เป็นสถานภาพที่ได้มาภายหลังด้วยความสำเร็จของบุคคลผู้นั้นเอง เป็นสถานภาพที่บุคคลสามารถเลือกหรือกำหนดได้ แต่ต้องคืนรชนวนขวยด้วยความพยายาม ความสามารถ และสติปัญญาของตนเอง

2. หน้าที่ หรือบทบาท (function or role) เมื่อบุคคลมีสถานภาพย่อมเป็นที่คาดหวังจากบุคคลอื่น ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติหน้าที่ หรือมีบทบาทความรับผิดชอบที่กำหนดไว้ตามสถานภาพนั้น การที่บุคคลปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพที่ตนมีอยู่ เรียกว่า “การแสดงบทบาท” ดังนั้น หน้าที่หรือบทบาทเป็นสิ่งที่มีความควบคู่กับสถานภาพเสมอไป การที่บุคคลมีสถานภาพเหมือนกันแต่แสดงบทบาทต่างกัน อาจจำแนกบทบาทเป็น 3 ด้าน คือ (1) บทบาทในอุดมคติ (ideal role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้ (2) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (perceived role) เป็นบทบาทที่ บุคคลคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (3) บทบาทที่แสดงออกจริง (actual หรือ enacted role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ๆ ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้น จึงทำให้การแสดงบทบาทแตกต่างกันไป ทั้งนี้บุคคลแต่ละคนต้องแสดงบทบาทตอบสนองบุคคลหลายกลุ่ม ซึ่งเรียกว่า ชุดของบทบาท (role set) การแสดงบทบาทเพื่อเอาใจคนหลายกลุ่ม หลายพวก ทำให้เกิดความตึงเครียด คับข้องใจ และนำมาซึ่งการแสดงบทบาทที่ขัดกัน ซึ่งสภาพดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความตึงใจ แต่เกิดจากความไม่ประสานสอดคล้องกันของความคาดหวังในบทบาทนั่นเอง

3. แบบแผนพฤติกรรม (pattern of behavior) ได้แก่ ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม และอุดมการณ์ อันเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมและสังคม ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวไว้ในข้างต้นในเรื่อง แบบแผนในการคิด (pattern of thinking) และแบบแผนในการกระทำ (pattern of action)

➤ สังคมเข้มแข็ง

การพัฒนาทุกด้านต่างมุ่งสร้างสังคมให้เกิดความเข้มแข็ง เนื่องจากสังคมเข้มแข็งจะเป็นรากฐานการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ให้ดีขึ้นด้วย เมื่อสังคมเข้มแข็งก็จะเป็นรากฐานให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี การเรียนรู้หรือการศึกษาดี และศีลธรรมก็ดี แต่ถ้าหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และสื่อสารมวลชน สถาบันเศรษฐกิจและสถาบันศาสนา ไม่ส่งเสริมหรือทำลายความเข้มแข็งของชุมชน สังคมย่อมขาดฐาน ทุกอย่างก็จะสลายลงถึงแม้จะมีความพยายามสอนให้คนเป็นคนดีแต่ศีลธรรมเหล่านี้ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ประเวศ วะสี (2544: 31-32) ได้แสดงทัศนะว่าดังนั้นทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคการศึกษา และภาคสื่อสารมวลชน ภาคธุรกิจ และภาคศาสนา ควรทำความเข้าใจเรื่องสังคมเข้มแข็ง แล้วเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมสนับสนุนให้สังคมเข้มแข็ง สร้างเครื่องวัดว่าสังคมเข้มแข็งวัดได้อย่างไร

องค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนา ได้แก่ “ทุน” ทุนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทุนที่เป็นเงินทอง ทุนในรูปแบบทรัพย์สิน ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนทางสังคม สรรเสริญ วงศ์ช่อม (2554: 79-82) ได้กล่าวถึง “ทุนทางสังคม” ว่าหมายถึง สิ่งที่ทำให้คนในสังคมนั้น มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ดี มีความเป็นปึกแผ่น มีความสามัคคี มีความสมานฉันท์ มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติชอบ มีเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมนั้น ดังนั้น ทุนทางสังคมน่าจะเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี

ศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิธีการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญา ภาษาที่ใช้ ความเชื่อทางศาสนา สิ่งเหล่านี้ทำให้สังคมนั้น ๆ มีวิถีที่ดำเนินไปในทางที่ดี มีความสามัคคี มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำไปสู่สังคมที่มีความเข้มแข็ง มีพลังที่จะร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมความเป็นโลกาภิวัตน์ ทำให้ “ค่านิยม” ของความเป็นไทยแต่เดิมเปลี่ยนแปลงไปเป็นวิถีชีวิตแบบชาวตะวันตกยิ่งขึ้น การฟื้นฟูทางสังคมไทยจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาพัฒนา ปรับปรุง และฟื้นฟูให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็ง สรรเสริญ วงศ์ช่อม (2554: 82-85) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการฟื้นฟูทางสังคมของไทย ดังนี้

1. คน เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ ต้องพัฒนาคนส่วนใหญ่ให้มีคุณภาพที่ดี สุขภาพที่ดี มีความรู้เท่าทัน การเปลี่ยนแปลง มีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น มีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม จริยธรรม มีความเพียร มีค่านิยมและรักความเป็นไทย รู้ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงาม รู้ประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาและปรับระบบความคิด ระบบการศึกษาต้องทำอย่างต่อเนื่อง ปลูกฝังอย่างจริงจัง เน้นที่เยาวชนคนรุ่นใหม่ ความสำเร็จต้องใช้เวลาานชั่วอายุคน ซึ่งต้องวางแผนปรับพื้นฐานให้ดี
2. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีของคนไทย ต้องได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้มีการสืบทอด เพราะวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีเหล่านี้ ล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของคนไทย การสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว และชุมชน สร้างสังคมให้มีความเอื้ออาทรต่อกัน วัฒนธรรม ประเพณีหลายเรื่อง เช่น เทศกาลงานบุญต่าง ๆ การละเล่นของไทย ความกตัญญูกตเวที การเคารพผู้ใหญ่ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องมีการทำความรู้ ความเข้าใจอย่างละเอียด และวางระบบสืบทอดส่งเสริมให้มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและกว้างขวางต่อไป
3. ศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้าง การแสดงละคร และศิลปะการป้องกันตัวของไทย ล้วนเป็นเรื่องที่มีคุณค่าที่ควรรักษา และสืบทอดให้ยาวนาน สิ่งเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะมีคุณค่าทางจิตใจที่เชื่อมโยงให้คนไทยรักในความเป็นไทยไว้
4. ภาษา การใช้ภาษาไทยที่ถูกต้องทั้งการพูด การเขียน เป็นเรื่องสำคัญที่ควรส่งเสริมและสร้างค่านิยมที่ถูกต้องในด้านนี้ให้กว้างขวางขึ้น ภาษาประจำท้องถิ่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ควรให้การส่งเสริมเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ได้ยึดโยงความเป็นไทยไว้ แต่ทั้งนี้ก็ควรส่งเสริมให้คนไทยได้รู้ภาษาอื่น ๆ จะช่วยให้มีความรู้ความเข้าใจกว้างขวางขึ้น มีทุนทางความรู้มากยิ่งขึ้น
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย เป็นทุนทางสังคมที่จะสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ควรมีการส่งเสริมประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไป และสืบทอดความรู้ให้กว้างขวางก้าวหน้ายิ่งขึ้น เป็นทุนทางความรู้ ทุนทางปัญญา
6. กระบวนการประชาคม เป็นการรวมตัวของชาวชุมชนที่ทำให้เกิดการร่วมคิดร่วมทาของคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ผ่านมามีความสำเร็จในระดับชุมชนอยู่พอสมควรที่สามารถนำมาเป็นตัวอย่างขยายผล ทำให้การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งดำเนินไปได้ เป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาอย่างเป็นขั้นตอนและสนับสนุนให้เกิดขึ้น

เองตามธรรมชาติ การเตรียมความพร้อมในหลาย ๆ ด้าน เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ การมีประชาคมที่ดีจะสร้างความสามัคคี สมานฉันท์ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมให้สังคมไทย

สรุป

การพัฒนาสังคมเป็นเรื่องที่บุคคล กลุ่มบุคคลต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ เนื่องด้วยเป็นการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับบุคคล สังคม ซึ่งมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง การทำความเข้าใจต่อความหมาย และความสำคัญของการพัฒนาสังคม การรับรู้ถึงมโนทัศน์ และขอบเขตของการพัฒนา ทั้งด้านประเภทของสังคม โครงสร้างสังคม สังคมเข้มแข็ง ยิ่งทำให้บุคคลเกิดความรู้ และสามารถปรับ โลกทัศน์ในการมองหาวิธีการพัฒนาที่แตกต่างไปจากอดีต

๑) ปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาสังคม

การเรียนรู้และการทำความเข้าใจในปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีในการพัฒนาสังคม มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากนักพัฒนาสามารถเรียนรู้ และมีความเข้าใจในหลักแห่งความรู้ แนวคิด และทฤษฎีในการพัฒนาแล้วนั้น ย่อมส่งเสริมต่อการพัฒนาในแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมนั้น ๆ ได้ ในบทที่ 2 นี้ ผู้เขียนจึง ได้นำเสนอปรัชญาการพัฒนา แนวคิดในการพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาบางส่วนมาอธิบายเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาอธิบายให้เหมาะสมกับปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นได้

➤ ปรัชญาการพัฒนา

ปรัชญาการพัฒนา เมตต์ เมตต์การุณจิต (2556: 13-14) ได้สรุปปรัชญาการพัฒนาเป็น 3 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาจะต้องไม่เน้นแต่เศรษฐกิจเพียงด้านเดียว เพราะประชากรที่เป็นรากหญ้า (root grass) ส่วนใหญ่ยังรอรับการจัดสรรคุณค่า (values) ในทุก ๆ ด้านอย่างเสมอภาคจากรัฐ
2. การพัฒนานับว่าเป็นนามธรรมที่เคลื่อนไหวไปอย่างไม่หยุด แม้จะไม่สามารถหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงได้ ก็จะต้องตระหนักถึงการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีที่ดีของสังคม อีกทั้งการคิดคำนึงถึงความยั่งยืนด้วยการไม่บริโภคนิยมอย่างฟุ่มเฟือยจนทำให้เสียความสมดุลทางธรรมชาติ อันเป็นการสร้างภาระให้แก่คนรุ่นหลังแบกรับ
3. ประเทศที่มั่งคั่งและมีความเป็นอารยะ จะต้องมีความสุจริตธรรมและจะไม่ใช้ความมีอำนาจบังคับขู่เข็ญเอารัดเอาเปรียบกับประเทศที่ด้อยกว่า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด ๆ ควรพึงระลึกเสมอว่าสิ่งที่ประเทศพัฒนาแล้วมีความศิวิไลซ์ (civilize) อยู่กันอย่างสุขสบายได้ ก็เพราะประเทศด้อยพัฒนาผลิตทรัพยากรด้วยหยาดเหงื่อป้อนให้ จึงไม่ควรจะดูแคลนและหยามเหยียดว่าเขาเหล่านั้นด้อยกว่า

➤ แนวคิดในการพัฒนา

การพัฒนาสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เช่นเดียวกับแนวคิดในการพัฒนา ซึ่งก่อนที่ผู้เขียนจะนำเสนอแนวคิด และทฤษฎีในการพัฒนาของนักวิชาการในหลากหลายสาขาวิชาต่าง ๆ จะขออธิบายถึงแนวคิดหลักที่เกี่ยวกับการพัฒนา การพัฒนาเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งได้มีการศึกษา วิจัย วิเคราะห์ และวิพากษ์วิจารณ์

ในหลายรูปแบบ ซึ่งกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549: 15-16) ได้กล่าวว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการ (process) ที่ได้รับการตีค่าในระดับสูง ส่งผลให้สิ่งที่ตรงกันข้ามกับกระบวนการนี้ไม่ได้รับการตีค่ากลายเป็น “ความด้อยพัฒนา” สิ่งที่ตรงกันข้ามกับแนวคิด “การพัฒนา” ที่อาจมีคุณค่าสูงยิ่ง อาจยากที่จะประเมินคุณค่าหลายอย่าง เช่น เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น แต่เพราะการพัฒนาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับค่านิยมสมัยใหม่ สิ่งที่ตรงกันข้ามกับความสมัยใหม่จึงได้รับการประเมินค่าในระดับต่ำหรืออาจจะไม่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา และใช้ประโยชน์ได้เลย ซึ่งการพัฒนาไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม ล้วนมีแนวคิดที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. การพัฒนาเป็นกระบวนการ (process) การพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษา วิเคราะห์ ปัญหา และความต้องการของมนุษย์ รวมทั้งศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา และความต้องการของมนุษย์ทุกด้านอย่างเป็นบูรณาการ และอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ไปจนถึงระดับประเทศ
2. การพัฒนาเป็นวิธีการ (method) การพัฒนา ประกอบด้วย วิธีการในการจัดการระบบทรัพยากรต่าง ๆ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการ เพื่อให้การพัฒนามีความต่อเนื่อง วิธีการพัฒนานี้รวมเอาการสร้างองค์การพัฒนา และเสริมสร้างทักษะและความรู้ของประชาชนในสังคมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละท้องถิ่น
3. การพัฒนาคือการเคลื่อนไหว (movement) การพัฒนามีลักษณะเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ การพัฒนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับการระดมความร่วมมือทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลด้อยโอกาสในการแสดงความคิดเห็น สะท้อนปัญหา ความต้องการรวมตัวและตระหนักถึงปัญหาความต้องการพื้นฐานร่วมกัน รวมทั้งร่วมกันคิดและแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น ขณะเดียวกันการพัฒนามีความจำเป็นที่จะให้กลุ่มบุคคลภายใต้โครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้าใจบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของตน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มบุคคลจะต้องมีการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงความคิดและทัศนคติไปในทางก้าวหน้าและสร้างสรรค์ และพัฒนาทักษะความรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาด้วย
4. การพัฒนาคือการจัดทำโครงการหรือโปรแกรม (project or program) โครงการหรือโปรแกรมเป็นการปฏิบัติอย่างหนึ่งของการพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาต่าง ๆ ทาให้วัตถุประสงค์ของการพัฒนาเป็นจริงขึ้นมาได้ โครงการพัฒนาที่ได้รับผลสำเร็จจะต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และสติปัญญาในองค์กร กลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ประกอบด้วย บุคคลทุกระดับชั้น นับตั้งแต่กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้ปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ จนถึงกลุ่มผู้รักษาความสะอาด และรักษาความสงบเรียบร้อยในองค์กร
5. การพัฒนาคือการให้โอกาส (opportunity) การให้โอกาสแก่บุคคลในการพัฒนาชีวิต สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็น คนที่จะได้รับโอกาสมากยิ่งขึ้น คือ คนยากจนหรือคนด้อยโอกาส ยิ่งด้อย

โอกาสมากที่สุดยังคงควรได้รับ โอกาสมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งจะช่วยให้การได้รับสิทธิมากขึ้นในเรื่องความยุติธรรมทางสังคม (social justice) และการพัฒนาคุณภาพของคน

➤ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) องค์การสหประชาชาติได้ให้คำจำกัดความว่าการพัฒนาที่สนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมสูญเสียสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของเขา (world commission on environment and development, 1987: 43) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549: 43) ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการสร้างสังคมที่ยั่งยืน อันเป็นสังคมที่ประชาชนในปัจจุบัน ได้รับสิ่งสนองความต้องการของตน โดยไม่ทำให้สัตว์จำพวกอื่นและผู้คนในรุ่นต่อไปในอนาคต ต้องยอมสูญเสียหรือยอมลดความต้องการของตนเอง หรือไม่มีโอกาสได้บริโภคสิ่งที่จำเป็นบางอย่างในอนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการพัฒนาในด้านจิตสำนึก การตระหนักรู้ถึงสิทธิของสัตว์โลกที่จะอยู่ร่วมกับมนุษย์ และคำนึงถึงความคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้เกิดการทำลายทิ้งในระดับผู้กำหนดนโยบายและในระดับประชาชนทั่วไปต้องมีจิตสำนึกร่วมกัน การคงอยู่ของธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อ เมื่อมนุษย์จะต้องคำนึงถึงความสำคัญของระบบนิเวศที่มีต่อสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่จะต้องอาศัยธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมบางอย่างเมื่อถูกทำลายจะไม่สามารถฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ได้ มีแต่เราสูญเสียไป การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องดำเนินการในรูปของการศึกษา ยอมรับในระดับบุคคลได้ ตระหนักถึงความสำคัญของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และจะต้องเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2552: 178-180) ได้ระบุถึงองค์ประกอบในการพัฒนาหากมี 3 องค์ประกอบนี้แล้วจะทำให้กระบวนการมีการพัฒนาที่สมบูรณ์ขึ้น ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 มีดังนี้

1. สิ่งแวดล้อม (environment) ซึ่งมีปัญหาจากปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ประชากร (population) ความร่อยหรอของทรัพยากรหรือการใช้ของดีของโลกให้หมดไป (depletion) เรื่องมลภาวะหรือการระบายของเสียใส่ให้แก่โลก (pollution) หากเราแก้ไขสิ่งเหล่านี้ด้วยฐานความคิดใหม่ วิธีการจัดการที่เปลี่ยนแปลงไป จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ปัญหาได้จริง

2. การพัฒนา (development) คือ การพัฒนา ซึ่งหมายถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ (economic development) ซึ่งมีองค์ประกอบในการพัฒนา 3 อย่างตามเดิมคือ (1) วิทยาศาสตร์ (2) เทคโนโลยี (3) พหุติกรรมเศรษฐกิจ ในการผลิต การบริโภค และการแจกจ่ายกระจายรายได้ เป็นต้น ปัญหาการพัฒนาในด้านนี้เป็นตัวการทำให้เกิดปัญหาในข้อที่ 1 สิ่งแวดล้อม (environment) หากปล่อยไว้จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่โลก จึงจะต้องปรับเปลี่ยนใหม่ให้การปฏิบัติในเรื่องเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดี การแก้ปัญหาจากปัจจัยเหล่านั้นก็ดี และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ก็ดี เช่น การดำเนินมาตรการในการอนุรักษ์ (conservation) เป็นไปตามรากฐานความคิดใหม่ ซึ่งจะสำเร็จได้ ก็ต้องมีปัจจัยในองค์ประกอบข้อที่ 3 (ข้อต่อไป) เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานั้น

3. การพัฒนามนุษย์ (human development) ซึ่งต้องมีการพัฒนาให้ครบ 3 ด้านคือ

3.1 ด้านพฤติกรรมและวิถีใช้ชีวิต ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นระดับที่ปรากฏตัวของการแก้ปัญหา

3.2 ด้านจิตใจ เช่น พัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจ และสภาพจิตใจที่ดีจรรวมทั้งความสุข

3.3 ด้านปัญญา หรือปรัชญา คือความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ รวมทั้งแนวความคิด ทักษะคติ และก่านิยม

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549: 44) ได้กล่าวถึงแนวคิดสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนมี 3 ประการคือ

1. การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

2. การไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป

3. มีร่างโครงการพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม หรือใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอย่างไม่สร้างสรรค์ หลักการพัฒนาที่ยั่งยืนมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ สภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้คณะกรรมการโลกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (1987: 43 อ้างอิงจาก กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2549: 44-45) ได้แนะนำกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้

1. ระบบการเมืองการปกครองต้องอนุญาตให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนิน โครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนา

2. ระบบการพัฒนาต้องให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อความต้องการของคนยากจน

3. กฎหมายเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมจะต้องระบุงการป้องกันสิ่งแวดล้อม ไม่ให้เกิดมลภาวะจากโรงงาน เป็นต้น

4. ระบบธุรกิจต้องมีความมั่นคง และเชื่อมกับระบบการค้าโลกที่เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการคงอยู่แห่งสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ

5. ระบบการเมืองการปกครองจะต้องมีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความผิดพลาดต่าง ๆ ได้รวดเร็ว พร้อมกับแก้ไขความผิดพลาดมิให้เกิดซ้ำ

การพัฒนาที่ยั่งยืนมีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมได้ โดยไม่ทำลายหรือใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมมากเกินไป ปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้การพัฒนาสังคมมีความยั่งยืนคือ การพัฒนาจริยธรรมควบคู่กันไป เพื่อให้บุคคลเกิดจิตสำนึกจะ ได้รู้และปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม จริยธรรมจะมีบทบาทสำคัญในการเสริมปล้รักษาสิ่งแวดล้อม ทำให้สาธารณชนมีความปลอดภัยและมีสุขภาพอนามัยดี เคารพนับถือบุคคลอื่น และให้สมคูลมีสัมพันธที่ดีกับชุมชน

📖 แนวคิดการพัฒนาสังคม

1. แนวคิดการพัฒนาสังคม

1.1 ความหมายของการพัฒนาสังคม

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม พบว่า สามารถแบ่งความหมายของการพัฒนาสังคมได้เป็น 3 มิติ คือ

1) การพัฒนาสังคมในความหมายของนักวิชาการ

สำหรับคำว่า การพัฒนาสังคม ได้มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้ในหลากหลายมิติของมุมมอง โดยมุ่งเน้นนัยยะทางความหมายที่แสดงถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า แบ่งได้เป็น

2 นัยยะของความหมาย คือ

1.1) นัยยะของกระบวนการเปลี่ยนแปลง

การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่า ลักษณะเก่า สภาพเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้ว

1.2) นัยยะของกระบวนการที่ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า

การพัฒนา หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การพัฒนาสังคมการพัฒนาประเทศ นั่นคือ การทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น สนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น (T.R. Batten, 1959)

2) การพัฒนาสังคมในความหมายจากการตีความ ถ้าหากตีความหมายการพัฒนา

จะสามารถตีความหมายได้ 2 นัยยะ คือ

2.1) การพัฒนาในความเข้าใจแบบสมัยใหม่ หมายถึงการทำให้เจริญในด้านวัตถุรูปแบบ และในเชิงปริมาณ เช่น ถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง ดันชีวิัตทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

2.2) การพัฒนาในแง่ของพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดี ซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุดความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิต โดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม(สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2519)

จากความหมายการพัฒนาที่ยกมาข้างต้นนี้ ทำให้สรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมหมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น จากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ เพื่อการทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น สนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น

3) ความหมายของการพัฒนาสังคม นักคิดอย่าง R. P.Misra (1984) นักวิชาการด้านการศึกษาการวางแผน และการพัฒนาสังคมได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการให้ความหมายของการพัฒนาสังคมไว้ว่า “ความพยายามที่จะสร้างกรอบการอธิบายคำว่า “การพัฒนาสังคม” เป็นเรื่องที่ยาก ทั้งนี้เนื่องจาก การพัฒนาโดย

ธรรมชาติไม่อาจกำหนดนิยามเชิงสังคมวัฒนธรรม หรือนิยามในเชิงคุณภาพของชีวิตมนุษย์ได้อย่างชัดเจน” (R. P.Misra, 1984)

ความหมายของการพัฒนาในยุคแรก ๆ มักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยที่คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในมิติที่ว่า “การพัฒนาสังคม” หมายถึง การพัฒนาเศรษฐกิจ(Economics Development) โดยเฉพาะในความหมายของการพัฒนากระแสหลักที่ถือเอาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเรื่องหลัก

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่ให้น้ำหนักของการให้นิยามความหมายของการพัฒนาสังคม (Social Development) ที่แตกต่างไปจากนิยามความหมายที่มุ่งเน้นเฉพาะการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (Growth) แม้ว่าในระยะแรกนั้นเป้าหมายของการพัฒนาจะให้น้ำหนักอยู่ที่เรื่องเศรษฐกิจเป็นหลักก็ตาม

ในเวลาต่อมาในการวางแผนพัฒนาสังคมได้หันมาให้ความสำคัญในเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมถึงเรื่องการเมือง ทำให้ตัวเลขทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมุ่งหวังทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพอีกด้วย ในแง่ความหมายของการพัฒนาจึงครอบคลุมหลายมิติ

ดังนั้น นิยามความหมายของการพัฒนาสังคมจึงเป็นเรื่องของความใฝ่ฝัน ความคิด และการตื่นตัวของมนุษย์ในสังคม ซึ่งครอบคลุม เชื่อมโยง ไปถึงมิติต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมอุดมการณ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม กฎระเบียบ บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม ความรู้การศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ไปจนถึงศาสนา และจิตวิญญาณ

1.2 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคม

1) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาระแสหลัก (Mainstream Social Development Concept and Theory) ประกอบด้วย

1.1) ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution theory) โดยชาร์ล ดาร์วิน อธิบายกระบวนการคัดเลือกโดยธรรมชาติ (Natural Selection) กล่าวคือ สิ่งมีชีวิตมีความหลากหลายตามธรรมชาติ และปัจจัยทางธรรมชาติ ทำให้สิ่งมีชีวิตจำเป็นต้องมีการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด (Struggle Existence) สิ่งมีชีวิตที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีที่สุด สิ่งมีชีวิตนั้นจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ในสิ่งแวดล้อมนั้น และถ่ายทอดลักษณะที่เหมาะสม และดำรงเผ่าพันธุ์ของตนไว้ได้ (Charles Darwin, 1802-1882)

เกิดแนวคิดสังคมแบบชาร์ล ดาร์วิน ที่กล่าวถึงคนแข็งแรงที่สุดหรือเข้มแข็งที่สุดเท่านั้น การอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมที่สุด ความเหลื่อมล้ำทางสังคมของมนุษย์จึงเป็นผลมาจากความสามารถที่แตกต่างกันซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติ

1.2) ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory)

เป็นแนวคิดทฤษฎีที่เกิดขึ้นในโลกยุคที่มีการจัดแบ่งประเทศต่าง ๆ ในโลกออกเป็นกลุ่ม ๆ มีกลุ่มประเทศตะวันตก และกลุ่มประเทศตะวันออก กลุ่มประเทศทุนนิยม และกลุ่มประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ หรือกลุ่มประเทศที่ร่ำรวยกับกลุ่มประเทศที่ยากจน ซึ่งได้มีผู้พยายามจะหาตัวชี้วัดต่าง ๆ (Indicators) เพื่อ